

KVINDELIG GARTNERELEV 1914-17

Af Anna Weber

I marts 1914 kom jeg i gartnerlære. Der er grund til at spørge om, hvorfor jeg ville være gartner. Jeg holdt meget af blomster og meget af at være ude. Min interesse for blomster var nok en arv fra min mor, der var en stor blomsterelsker. Far, der var tømmermester i Roskilde, byggede i 1883 den villa, hvor far og mor flyttede ind som nygifte i marts 1884. Far var en praktisk mand, og det gav bl.a. det udslag, at der var mange indbyggede skabe og et godt badeværelse med både kar og bruse. I soveværelset var der en kakkelovn med kobberoverdel, og her blev fyret med brænde, når der skulle tages bad, d.v.s. far tog selv koldt styrtebad hver morgen året rundt.

Det var en sjældenhed den gang med badeværelse. Man ved, at Christian IX først fik badekar i 1890'erne, og det blev endda stillet op i hans soveværelse.

Det, at far var fremsynet og mor blomsterelsker, var nok medvirkende til, at jeg ikke havde vanskeligt ved at få lov at komme i gartnerlære.

Spisestuen havde på den ene langside foruden en række skabe et lille drivhus med glas mod syd og vest, "blomsterhuset", som vi kaldte det. Her havde mor på hylder mange pottedplanter, som hun passede meget omhyggeligt, og af og til fik jeg lov til at være med til at passe dem. Særlig spændende var det, når mor om efteråret fik en stor kasse med løg hjem fra Holland. Så blev løgene lagt i urtepotter og skåle ude ved det store runde bord i haven. Jeg var en meget interesseret tilskuer og "hjælper". At jeg var tidligt med til dette, ved jeg, fordi jeg husker, at min elskede mormor hjalp med, og hun døde, da jeg var knapt 6 år.

Hvor stor indflydelse disse hollandske løg skulle få for mig senere, vidste jeg naturligvis ikke dengang, men jeg ved, at det fik mig til at ønske at komme til Holland engang, og det lykkedes mig at komme derned på studieophold, da jeg havde været et par år ved Statens plantepatologiske Forsøg i Lyngby. Senere har jeg været der 13 gange, oftest mest på ferie, men jeg har også hyppigt besøgt kolleger rundt om i landet.

Til villaen hjemme var der en ret stor have, der var delt i to. Den del der lå nærmest villaen havde en ret stor græsplæne med bede, mest med roser, men der var også en *Berberis vulgaris*; den blev naturligvis ryddet, da *Berberis*loven kom i 1903. I den ene side af haven

var der en jordbærkant, som aldrig blev fornyet, men dog gav nogle jordbær; og foruden roser var der her en mængde *Scilla italica*. De stammede fra løg, som først havde vokset i mors forældres have i Nørresundby; da min mormor som enke flyttede til Ålborg, kom de med dertil, og så tog mor dem med til Roskilde, og jeg har taget nogle med til Lyngby, så nu har de været i familiens eje i mere end 100 år.

I den anden side af denne del af haven var der træer og buske bl.a. flere syrener, en røn, en valnød, nogle nøddebuske og et ahorntræ.

I den øverste del af haven var der frugttræer, og her gik mors høns. Jeg holdt især af et stort sødkirsebærtræ, som havde en stor gren, jeg kunne ligge på og repetere lektier til eksamen, som dengang først sluttede 6. juli, og så var der dejlige kirsebær på træet.

I denne del af haven fik jeg et lille indhegnet stykke, hvor jeg dyrkede blomster og køkkenurter. Jeg husker endnu, at jeg den ene sommer havde 28 fine bønneplanter, og at jeg var meget både vred og ulykkelig, fordi nogle af disse bønneplanter var blevet ødelagt, da en mand havde sat en stiver til et pæretræ, der havde en meget velbesat gren, der rakte ind over min have. Jeg kunne jo ikke dengang indse, at dersom pæregrenen var knækket og faldet ned i mine bønner, var det gået mere ud over dem.

Jeg var 10 år, da jeg begyndte med denne have. Til min 11 års fødselsdag fik jeg min første havebog af en af husets venner, som også var meget haveinteressert. Bogen hed J. Jenssen: "Havens pasning året rundt". Det er i øvrigt en fortrinlig lille bog.

En særlig glæde havde jeg sommeraftener, da jeg var blevet lidt større, ved at plukke blomster i den store have, især roser og arrangere dem på bregneblade. Af og til havde jeg også nogle blomster fra min egen have. Jeg gav så disse buketter til mennesker, jeg mente ville blive glade for dem. Jeg må indrømme, at mine buketter så mere dekorative ud, end de var praktiske, for sådan som roserne m.m. lå på bregnebladene, kunne de ikke sættes i vand.

Jeg husker endnu tydeligt en aften, da jeg nok var en 13-14 år og gik og plukkede blomster til buketter, at det slog ned i mig, at jeg ville være gartner. Jeg overvejede ikke, at det var noget andet at drive et gartneri og sælge produkterne, end det var at plukke blomster og forære dem bort. Så må jeg dog sige, at senere havde jeg lyst til forskelligt andet, men det blev gartneriet, der sejrede, dog ikke alene på grund af min første indskydelse, men også fordi jeg holdt af at have med jord at gøre, se planter vokse og nok allermest, fordi jeg holdt af at være ude.

Sidst på vinteren 1914 prøvede vi så at finde en læreplads til mig. Det var ikke nemt. På et kendt lærested ville gartneren ikke have piger; han holdt på, at dem fik man aldrig glæde af som fagfolk, de gik jo blot hen og giftede sig og forlod faget. Det lykkedes imidlertid for mig at få lov til at komme i lære hos handelsingartner Carl V. Lange i Frederikssund. Det var nærmest et tilfælde. Far fik nemlig en dag besøg

af tømmerhandler Holten Lange fra Frederikssund og så spurgte far, om han ikke kendte en gartner. Det har far nok spurgt adskillige om, men uden held, men her lykkedes det. Holten Lange var bror til Carl V. Lange, som på det tidspunkt havde Nordens største staudegartneri og en meget stor samling georginer. I et katalog, jeg har fra 1925, er der 125 georginesorter, og jeg mener vi havde mange flere, da jeg var der i 1914-1917. Desuden var der planteskole og handel med udplantningsplanter om foråret og frøsalg, så der var mulighed for at lære en del forskelligt. Gartner Lange havde aldrig før haft en kvindelig elev, og når han gik med til at tale med far og mig, skyldtes det nok, at far og Holten Lange handlede godt sammen.

Det var tidstypisk, at far og jeg kørte i gig fra Roskilde til Frederikssund, i alt 50 km, da vi skulle tale med gartner Lange og fru Hastrup (Aage Hastrups farmor). Fru Hastrup var enke, og hendes ældste datter boede hos hende, det var to prægtige mennesker, og her fik jeg et dejligt hjem i 3 år.

Carl V. Lange, Frederikssund 1920

Aftalen med gartner Lange blev, at jeg ligesom de to andre elever, to store flinke drenge, der var betydeligt yngre end jeg, skulle have 5 kr. om ugen det første år og så stige til 6 og 7 det andet og tredje år.

Jeg skulle have en uges sommerferie og blive der i 3 år og så finde en ny læreplads. Læretiden for en gartner var 5 år, og eleven skulle

være i 2 eller 3 gartnerier, derefter blev man medhjælper uden nogen prøve. Klasser for gartnere fandtes ikke på de tekniske skoler, teoretisk undervisning kunne man kun få på havebrugsskoler eller Landbohøjskolen, men det var kun de færreste, der fik det. Adskillige unge gartnere tog nogle år til udlandet, inden de begyndte eget gartneri.

Far betalte vistnok 45 kr. om måneden for mig hos fru Hastrup, men mere da krigen kom og satte priserne op. En del elever boede hos gartnere, og det var mere værd end den løn, vi fik i Frederikssund. De andre elever boede hjemme, og jeg kunne altså ikke klare mig uden hjælp fra mit hjem.

Hos gartner Lange var der foruden eleverne 3 arbejdsmænd, en medhjælper og om sommeren 2 lugekoner. Så vidt jeg husker fik arbejdsmændene godt 20 kr. om ugen, og medhjælperen noget mere og lugekonerne noget mindre. Det ser ud som om det var meget billig arbejdskraft, men gartner Lange, som selv arbejdede meget med, tjente ikke overvældende meget. Det kunne vistnok karakteriseres som en pæn, god forretning.

Da mor og jeg ikke kendte nogen kvindelig gartner, vi kunne rådføre os med, om hvordan jeg skulle udstyres med tøj, måtte vi selv finde ud af det. Resultatet blev, at der blev syet nogle store "busseronner" af tykt mørkeblåt bomuldsstof med lange ærmer og store lommer. Jeg lærte hurtigt, at der skulle en klap for dem, thi de blev fyldt med jord, når jeg stod ved et plantebord og arbejdede med jord ved potning af planter el. lign. Under busseronnen havde jeg om vinteren ulden sweater og tyk ulden nederdel, godt og vel fodfri, og så tykke uldne strømper og altid træsko. Varmt og godt, men ikke fikst. Om sommeren var påklædningen noget lettere. Der var ikke tale om at gå med benklæder eller knækort nederdel. Nej, det var ikke passende.

Jeg husker, da jeg en gang måtte bøje mig langt frem for at sætte nogle planter ned i en drivbænk, at nederdelen gled op, måske til knæhasen, men absolut ikke længere. Så kom der straks fra den ikke videre fine medhjælper en bemærkning: "Nå, der er vel nok udsigt". Dengang var mænd nøjsomme med at se kvindeben!

Så 1. marts 1914, som var en mandag, kørte en af fars kuske mig i en let arbejdsvogn til Frederikssund med kommode, kuffert og cykel. Nå, det var nu mig, der kørte. Gartner Lange var meget overtroisk, så han ville ikke have, jeg begyndte en mandag. Senere sagde han af og til, at når det var gået så godt for mig i gartneriet, var det fordi jeg ikke var begyndt en mandag. Hertil sagde jeg altid, at jeg var da begyndt en mandag hos fru Hastrup, og det var da også gået udmærket; hertil havde han ingen forklaring.

De første dage sad jeg og puttede frø i frøposer. Jeg fik lidt senere at vide, at den første dag var en medhjælper, Blunch, fra et andet gartneri kommet ned i gartneriet her for at se denne mærkelige fremtoning, en kvindelig gartner elev; han blev nu skuffet, for han kunne ikke finde noget påskud til at gå op på det lille frølager, som var i et lille

hus, hvor jeg sad alene, undtagen når gartner Lange af og til kom og så til mig og arbejdet. Selskab havde jeg dog ofte, men det var af mus. Blunch kom dog ofte senere i gartneriet og det morede mig, at jeg i 1943-44 fik hans søn, Tage Blunch, nuværende stadsgartner i København, som elev i plantepatologi på Vilvorde.

Snart kom staudehandelen i gang, og så kom jeg til at arbejde sammen med alle de andre, og samarbejdet var altid udmærket; jeg mindes aldrig rigtige skænderier, af og til kunne medhjælperen dog være efter os med eller uden grund. Den ene lugekone var svensk, hun udmærkede sig ved at have en flaske med kærnemælk med brændevin i, og hermed styrkede hun sig i dagens løb, hun arbejdede udmærket.

Den ene arbejdsmand, Niels Peter var næsten analfabet; han fortalte, at han kun havde skrevet ét brev, medens han var gift, og det havde han nok været i over 20 år. Læse kunne han næsten ikke. De andre drillede ham af og til lidt, når de, der ikke kunne nå hjem og spise, sad sammen i planteskuret, så spurgte de Niels Peter om han ville låne en avis. Det sagde han så ja til, vel fordi han ikke ville være ved, at han ikke kunne læse. Så lod han som om han læste, og selv om de havde givet ham noget af en avis, hvor der ikke stod noget om krigen, der jo var begyndt det første efterår, jeg var i Frederikssund, så sagde han næsten altid: "Det er skrækkeligt som de slås, de serkere og monte-grinere".

Gartner Lange havde et meget smukt katalog over stauder og georginer på godt papir med gode billeder. De fleste ordrer kom skriftligt fra hele landet og også fra Norge, især fra Christiania (Oslo) kommune og fra Sverige.

Når ordrene var kommet, skrev vi sedler med snor i og med ordrens nummer, navn og antal på de bestilte planter. Så blev sedlerne lagt ud på det store bord i planteskuret, således at f.eks. Phlox var samlet for sig, riddersporer for sig o.s.v., og de blev lagt efter, hvor i gartneriet planterne voksede. Derefter blev vi sendt ud for at grave planterne op. Var der mange og store ordrer arbejdede to sammen, idet den ene gravede op, den anden satte sedlerne på og bar stauderne i kurve, som vi selv lavede om vinteren af pilevidjer fra pil, der voksede ude på strandloden i gartneriet. Jeg husker, at jeg ikke var videre dygtig til at lave kurve, men heldigvis kunne jeg godt bruge en lidt skæv kurv. Inde i planteskuret blev planterne så sorteret efter ordrer og pakket i papæsker med tørvestrøelse eller i store kurve.

Så snart, det blev lyst nok dertil, begyndte vi klokken 6, arbejdede så til kl. 8, havde fri til 8.30 og igen fri fra 12 til 13 og arbejdede så til 18. Flere boede langt fra gartneriet, så de blev og spiste i planteskuret. Jeg cyklede hjem til min bopæl, selv om den halve tid gik. Det var nu rart nok, at få maden i en varm stue og ikke i planteskuret. Det var altså 10½ times arbejde om sommeren, men betydeligt mindre om vinteren. Dog måtte vi så komme tidligt på skift for at passe fyret.

De 10^{1/2} time om sommeren slog ikke til i den travle tid med staude-ekspedition, idet vi fra ca. påske til pinse havde 1-2 timers overarbejde hver aften, d.v.s. i gennemsnit 12 timers arbejde. Jeg tror nok, medhjælperen fik noget for dette, lugekonerne arbejdede ikke over og så vidt jeg husker havde arbejdsmændene heller ikke overarbejde. Vi elever fik ikke noget for det, men jeg mindes ikke, at nogen gjorde vrøvl mod overarbejdet, vi tænkte ikke på at strejke, og dengang var det vist ikke "opfundet", at man kunne afspadsere overarbejde, vi fik ikke mere end en uges sommerferie.

Kaffepauser havde vi ikke, men når vi kunne se, at der var udsigt til lang overarbejdstid, bad vi den, der kørte til banen med de først pakkede ordrer, om at købe 2-øres basser til os. Efter hvor meget overarbejde vi skønnede, der ville blive, bestilte vi 2-5 basser. De var mere tunge end lækre, men når de blev skyllet ned med vand, blev sulten godt bremsset.

På søndagene mellem påske og pinse var der dog også næsten altid arbejde, men da fik vi lov "at sove længe". Vi skulle først møde klokken 7, men så var der heller ingen frokostpause, og vi fik som regel lov at gå hjem ved middagstid.

Kristi Himmelfartsdag og Store Bededag var fridage, hvis man altså ikke havde vagt. Det havde eleverne og medhjælperen på skift. Vi skulle da passe de 3 drivhuse, drivbænken og hesten. Meget af dagen kunne gå med disse arbejder, men nogen fritid blev der dog.

Arbejdet gik med liv og lyst, meget hjalp det, at gartner Lange selv arbejdede med hele tiden, ja mere end det, når vi kom klokken 6 om morgenen, havde han ofte stået og ordnet ordresedler fra klokken 5. Og om aftenen skrev han ofte regninger.

Denne tid med overarbejde var streng, men jeg klarede det godt, og som pige gjaldt det om at være med hele tiden uden nogen form for beklagelser.

Det var også nok af værdi for mig, at jeg var vant til at far om sommeren altid kunne give sine folk besked, når de kom klokken 6, om hvilket arbejde, de skulle lave. Ja, og så var far også som regel to timer på kontoret om aftenen og mor var også meget flittig i huset. Så det var derfor ganske naturligt for mig at tage de lange arbejdsdage.

Ekspeditionstiden var ikke det mest trættende, det værste for mig var lugearbejdet. I den tid vi havde pakket ordrer, var der ikke tid til at luge for andre end lugekonerne, men de kunne ikke overkomme det hele, så der var godt med ukrudt, når den travleste ekspeditionstid var overstået. Så begyndte vi at luge, i begyndelsen dog afbrudt med at ordne nogle sent ankomne staudeordrer. Senere lugede vi ofte hele dagen fra 6 til 18, altså lå på knæ i 10^{1/2} time. Stauderne stod på bede, der, som vi sagde, var 2 alen brede og så og så mange meter lange. Nu har man jo altid planter i rækker, så man kan radrense mellem dem. Beddenes bredde passede, så når vi lå to over for hinanden, kunne vi lige nå at luge hele beddet. Vi lå som regel med knæene på et

sammenlagt stykke gammelt sækkelærred og lugede næsten altid med en lugegaffel. Jeg husker det væmmelige svup, det sagde en dag, da jeg var kommet til at stikke lugegafflen gennem en stor skrubtudse, der havde gemt sig i jorden mellem nogle planter. Jeg kylede den spiddet på min lugegaffel, over til min makker og sagde: "Slå den ihjel, slå den ihjel". Det gjorde han så også med sin lugegaffel.

Det var meget belastende for knæene at ligge så længe på dem, jeg fik ondt i dem. Muligvis er grunden her lagt til den slidgigt i knæene, jeg nu døjer med på mine gamle dage.

Jeg ville gerne vide, hvordan det er gået lugekonerne, som lugede hele sommeren, men dem har jeg aldrig truffet senere. Jeg misundte altid arbejdsmændene, hvis job det var at skuffe og rive i gangene mellem bedene, hvor vi havde luget, men at bede om at bytte arbejde med dem kunne der selvfølgelig ikke være tale om; som pige beder man ikke om lettelser.

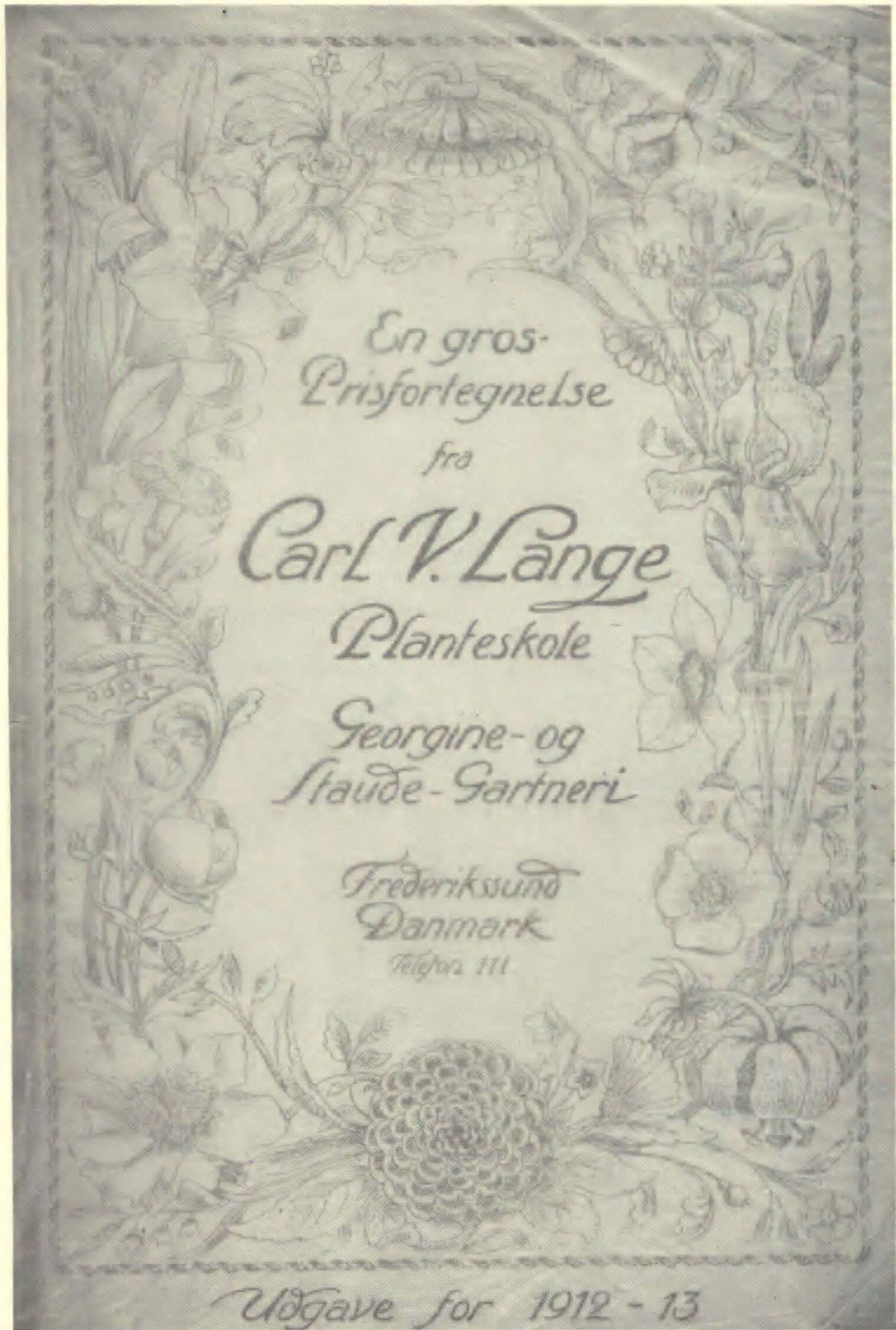
Naturligvis var der også andre arbejder i årets løb, f.eks. såning og omplantning af stauder og opbinding af dem, opformering i drivhusene af georginer og visse stauder, f.eks. frilandschrysanthemum, okulering af roser og frugttræer og podning af frugttræer og udtynding af druer, vi havde i et drivhus. Om vinteren gik vi flere gange georgineknoldene efter, så alt dårligt blev fjernet.

Alt i alt var det et dejligt arbejde under gode forhold. Af og til morede jeg mig stille, når den ene arbejdsmand Andersen sagde, at han ikke kunne forstå, at jeg ville gå der og slæbe i det, jeg kunne da gå hjemme og have det meget bedre. Han troede nok, at far var så rig, så jeg aldrig behøvede at tjene penge selv.

Det har senere været af stor værdi for mig, at jeg ikke var bange for lange arbejdsdage og også ofte nyttigt, at have haft så meget praktisk arbejde. Et stort gode var det også for mig, at jeg befandt mig så godt hos fru og frk. Hastrup.

Om sommeren cyklede jeg ofte lørdag aften de 25 km til mit hjem i Roskilde og tilbage søndag aften. Jeg husker, at jeg en lørdag aften, hvor vi havde slæbt med at plante store stedsegrønne træer om, var så træt, at jeg ikke havde cyklet ret langt, før jeg havde lyst til at vende om og gå i seng; men så "vinkede" mit hjem og en ridehest til mig, så trådte jeg særlig hårdt i pedalerne, og det gik så godt, at jeg cyklede hjem på rekordtid.

Da de 3 år var gået, fik gartner Lange mig ind i Det kongelige Haveselskabs Have på Frederiksberg. Der fik jeg 14 kr. om ugen og lidt kortere arbejdstid end i Frederikssund. Det bedste var dog, at overgartner Jens K. Jørgensen både var en vidunderlig gartner og et dejligt menneske. Han var barnløs. Han omfattede sine folk, ikke mindst os 3 elever, 2 mandlige og mig, med stor forståelse og kærlighed. Hvordan tonen var der, fik jeg indtryk af den første dag, da jeg stod inde i et drivhus, og overgartner Jørgensen kaldte på "Dengse". Jeg ventede at se en lille dreng, men der kom en stor sjællandsk bonde-

En gros-
Prisfortegnelse

fra

Carl V. Lange

Planteskole

Georgine- og
Staude-Gartneri

Frederikssund
Danmark

Telefon 111

Udgave for 1912 - 13

dreng, som jeg hurtigt blev ven med. Der var en stor svensk lugekone, hun hed søster, men da jeg kom blev hun kaldt "store søster", fordi jeg så kunne være "lille søster".

Der var dengang et paradehus, hvor det nye hus nu ligger; og et andet hus mest til formering af potteplanter lå langs med muren ud til Frederiksberg Runddel, dog med en lille gård mellem muren og drivhuset, mellem disse to huse var der drivbænke. Haven strakte sig til den lille dam og stenhøjen, men gik så ikke længere mod syd. - Ved siden af de små private haver, var der et areal til opformerings af stauder m.m. Når jeg kommer ind i haven, nikker jeg til nogle ret store sten, som min far sendte ind til haven, fordi han syntes, at de sten, der lå på stenhøjen, var så små.

At vande med latrin var et helt kapitel for sig. Jeg husker, da jeg en dag i begyndelsen stod med J.K. Jørgensen i drivhuset med potteplanter, at han pegede på nogle småblomstrede cinerarier, som midt på midterskuddet blev tykkere, og så sagde han: "Her er Dengse begyndt at vande med latrin, det elsker han". Det syntes jeg var en underlig lyst, men jeg lærte at forstå den.

Vi vandede meget med latrin; det havde vi meget af takket være, at der holdt taxaer ude på Runddelen, og imellem drivhuset og muren ud til Runddelen var der to gammeldags toiletter, nå, det er nok en for fin betegnelse at bruge om dem; de havde træsæder og tremmer for dørene. Dem benyttede chaufførerne sig af og forsynede os dermed med gødning. Ude ved drivbænkepladsen var der en firkantet cementbeholder i jorden. Den var delt på midten med et stærkt ståltrådsnet. Latrintønderne blev tømt i den ene beholder og så blev der hældt vand derpå, og det løb over i den anden beholder og deraf tog vi så "suppen" og fortyndede den passende. Da det blev mit arbejde at passe det hus med cinerarier m.m., vandede jeg også med glæde med latrin, fordi jeg så en herlig vækst af planterne deraf. Der var faktisk kun en ubehagelig ting ved dette, nemlig, at der var nogle høje hængehylder og det var vanskeligt at vande planterne der uden at spilde, så det løb ned.

Det var Jens K. Jørgensen, der fik mig til at gå på Landbohøjskolen. Han var selv havebrugskandidat, og han syntes, at han slet ikke kunne have undværet den viden, han derved havde fået. Jeg kan endnu med stor taknemmelighed tænke på den måde han talte med mig derom, ikke alene med stor forståelse af studiets værdi, men også med dyb forståelse af mig.

Heldigvis viste mine forældre sig også forstående, og i september 1917 kom jeg på Landbohøjskolen, hvor studiet var interessant og kammeratskabet godt. I oktober 1919 blev jeg færdig på Landbohøjskolen som havebrugskandidat, det, der nu hedder hortonom. Jeg kom straks ud til Statens plantepatologiske Forsøg i Lyngby, hvor jeg godt og vel fik 44 gode arbejdsår som plantepatolog.

Når jeg forlod det praktiske gartnerarbejde, som jeg havde været så glad for, skyldtes det i første række professor Kølpin Ravns glimrende forelæsninger om plantesygdomme, som vakte min interesse derfor, og så havde jeg også på anden vis fået interesse for videnskabeligt arbejde. Jeg havde ingen lyst til at blive handlungartner, da jeg ikke troede, jeg egnede mig særlig godt til handel.

Jeg har ofte følt, at det har været værdifuldt for mig, at jeg har arbejdet praktisk med gartneri.

Nu jeg er nået hen mod vejs ende, er det naturligt at tænke på, om jeg traf det rigtige valg, da jeg gik i gartnerlære. Jeg tror godt, jeg kunne være blevet glad for noget andet, men jeg har aldrig fortrudt mit valg. Mit arbejde har givet mig megen arbejdsglæde, omend jeg ikke kom til at arbejde som gartner, men brugte min uddannelse på anden vis.

I mange år har jeg haft en have, og især har jeg lagt vægt på at have mange blomster, jeg kan plukke næsten hele året. Jeg kan derved praktisere min barndomsfornøjelse at give blomster til mange mennesker, bl.a. til ældre, der ikke selv har have mere, og til at pynte op med blomster ved sammenkomster af forskellig art. Blomster, der gives "i utide", ikke som forventet ved fødselsdage o.lign. skaber ofte særlig glæde.

Jeg tænker af og til på Jens K. Jørgensens smukke ord "Vorherre har givet os lov til at beholde blomsterne fra Paradisets have".